

TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIGINI TARTIBGA SOLISHGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

**O'tbosarova Maftuna
Sayfidinxo'jayevna**

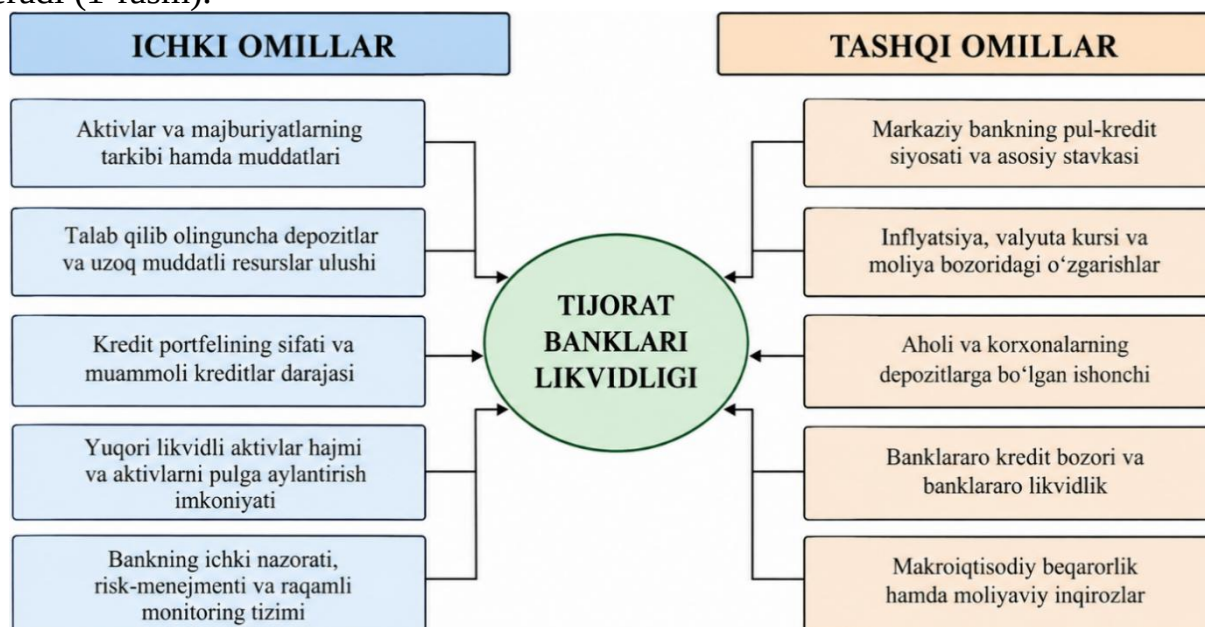
TDIU, Moliya fakulteti tyutori

Tijorat banklari likvidligi bank faoliyatining moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi muhim iqtisodiy ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Bank likvidligi deganda bankning o'z zimmasiga olgan moliyaviy majburiyatlarini belgilangan muddatlarda va to'liq hajmda bajarish uchun yetarli miqdorda pul mablag'lari hamda tezkor ravishda pulga aylantirilishi mumkin bo'lgan aktivlarga ega bo'lish qobiliyati tushuniladi. Likvidlikning yetarli darajada ta'minlanishi omonatchilar va kreditorlar oldidagi majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish, mijozlar ishonchini mustahkamlash hamda bank tizimining barqaror faoliyat yuritishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Tijorat banklari likvidligini samarali boshqarish, avvalo, aktivlar va majburiyatlarning tarkibi, hajmi hamda muddatlari o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlashga bog'liq. Banklar jalb qilingan depozitlar va boshqa moliyaviy resurslarni kreditlash, investitsiyalash hamda boshqa daromad keltiruvchi operatsiyalarga yo'naltiradi. Biroq mazkur operatsiyalar likvidlik va daromadlilik jihatidan bir-biridan farq qiladi. Xususan, uzoq muddatli kreditlar yuqori daromad keltirishi mumkin, ammo ularni qisqa muddat ichida pul mablag'lariga aylantirish imkoniyati cheklangan bo'ladi. Aksincha, naqd pul va boshqa yuqori likvidli aktivlar bankning joriy to'lovlarini bajarish imkoniyatini oshirsa-da, ularning daromadlilik nisbatan past bo'lishi mumkin. Shu sababli banklar likvidlik va rentabellik o'rtasidagi maqbul muvozanatni saqlashi zarur.

Likvidlik, to'lovga qobiliyatlilik va rentabellik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ham bank faoliyatini boshqarishda muhim o'rin tutadi. Likvidlik bankning pul oqimlari hisobidan joriy va istiqboldagi majburiyatlarini bajarish imkoniyatini ifodalasa, to'lovga qobiliyatlilik uning moliyaviy majburiyatlarini bajarish salohiyatini, rentabellik esa mavjud resurslardan foydalanish samaradorligini tavsiflaydi. Ushbu ko'rsatkichlar o'rtasidagi muvozanatning buzilishi bank faoliyatida muayyan xatarlarni yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, daromadlilikni oshirish maqsadida mablag'larning katta qismini uzoq muddatli aktivlarga joylashtirish likvidlik tanqisligiga olib kelishi ehtimolini oshiradi. Shu bilan birga, likvid aktivlarning haddan tashqari yuqori ulushini saqlash daromad keltiruvchi operatsiyalar imkoniyatini cheklashi mumkin. Demak, bank likvidligini tartibga solishda moliyaviy barqarorlik va daromadlilikni o'zaro muvofiqlashtirish muhim vazifa hisoblanadi.

Bank likvidligining holati va uni tartibga solish samaradorligi ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ularni ichki va tashqi omillarga ajratish mumkin. Ichki omillar bankning o‘z faoliyati va boshqaruv tizimi bilan bog‘liq bo‘lsa, tashqi omillar bank faoliyatiga ta’sir ko‘rsatuvchi makroiqtisodiy sharoitlar, pul-kredit siyosati va moliya bozori holati bilan belgilanadi. Mazkur omillarni tizimli ravishda o‘rganish likvidlikka ta’sir etuvchi sabablarni aniqlash va ularni samarali boshqarish yo‘nalishlarini belgilash imkonini beradi (1-rasm).

1-rasm. Tijorat banklari likvidligiga ta’sir etuvchi omillar

1-rasmda tijorat banklari likvidligiga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillar tizimlashtirilgan. Ichki omillarga aktivlar va majburiyatlarning tarkibi hamda muddatlari, talab qilib olinguncha depozitlar va uzoq muddatli resurslar ulushi, kredit portfeli sifati, yuqori likvidli aktivlar hajmi, shuningdek, ichki nazorat va risk-menejment tizimining samaradorligi kiradi. Tashqi omillar esa Markaziy bankning pul-kredit siyosati va asosiy stavkasi, inflyatsiya hamda valyuta kursidagi o‘zgarishlar, aholi va korxonalarning banklarga bo‘lgan ishonchi, banklararo kredit bozori holati va makroiqtisodiy beqarorlikni qamrab oladi. Ushbu omillarning o‘zaro ta’siri bankning pul oqimlari, resurslar bazasi va majburiyatlarni bajarish imkoniyatida namoyon bo‘ladi.

Ichki omillar orasida aktivlar va majburiyatlarning muddatlari bo‘yicha muvofiqligi alohida ahamiyatga ega. Agar bankning qisqa muddatli majburiyatlari hajmi yuqori, biroq uning mablag‘lari uzoq muddatli aktivlarga joylashtirilgan bo‘lsa, likvidlik bilan bog‘liq muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shuningdek, talab qilib olinguncha depozitlar ulushining ortishi mijozlarning mablag‘larni qisqa muddatda qaytarib olish ehtimolini oshiradi. Barqaror uzoq muddatli resurslarning yetarli bo‘lishi esa bankning moliyalashtirish imkoniyatlarini mustahkamlaydi. Kredit portfeli sifati ham likvidlikka bevosita ta’sir ko‘rsatadi, chunki muammoli kreditlar ulushining oshishi kutilayotgan pul tushumlarining kechikishiga va bankning likvid mablag‘lari kamayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli yuqori likvidli aktivlarning yetarli zaxirasini shakllantirish, aktivlar va passivlarni muvozanatli boshqarish hamda pul oqimlarini muntazam monitoring qilish muhim hisoblanadi.

Tashqi omillar, eng avvalo, pul-kredit siyosati va umumiy iqtisodiy sharoitlar orqali bank likvidligiga ta'sir ko'rsatadi. Markaziy bankning asosiy stavkasi va pul-kredit operatsiyalaridagi o'zgarishlar banklar uchun resurslarning qiymati hamda moliyalashtirish imkoniyatlariga ta'sir qiladi. Inflyatsiya va valyuta kursining o'zgarishi esa mijozlarning moliyaviy xatti-harakatlari, depozitlar tarkibi va pul oqimlarining barqarorligida aks etishi mumkin. Bundan tashqari, aholi va korxonalarning banklarga bo'lgan ishonchi depozitlar hajmi va barqarorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Banklararo kredit bozorining rivojlanganligi banklarga vaqtinchalik likvidlik ehtiyojlarini qoplash imkonini bersa, makroiqtisodiy beqarorlik va moliyaviy inqirozlar ushbu manbalardan foydalanish imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Mazkur omillarning xilma-xilligi tijorat banklarida likvidlikni tartibga solishning samarali mexanizmlarini joriy etishni talab qiladi. Ushbu jarayonda Markaziy bank tomonidan belgilangan prudensial talablar muhim o'rin tutadi. Mazkur talablar banklarning likvidlik holatini nazorat qilish, moliyaviy xatarlarni cheklash va majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish imkoniyatini ta'minlashga qaratilgan. Xalqaro amaliyotda Bazil III standartlari doirasidagi likvidlikni qoplash koeffitsiyenti (LCR) va sof barqaror moliyalashtirish koeffitsiyenti (NSFR) kabi ko'rsatkichlardan foydalaniladi. LCR bankning qisqa muddatli stress sharoitida yuzaga keladigan sof pul chiqimlarini yuqori likvidli aktivlar hisobidan qoplash imkoniyatini, NSFR esa barqaror moliyalashtirish manbalarining uzoqroq muddatli moliyalashtirish ehtiyojlariga muvofiqligini baholashga xizmat qiladi.

Likvidlikni tartibga solishning yana bir muhim yo'nalishi aktivlar va passivlarni muvozanatli boshqarish hisoblanadi. Bunda mablag'larni jalb qilish va joylashtirish muddatlarini muvofiqlashtirish, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish hamda yuqori likvidli aktivlarning yetarli hajmini saqlashga e'tibor qaratiladi. Shu bilan birga, stress-testlar yordamida turli noqulay iqtisodiy sharoitlarning bank likvidligiga ta'siri baholanadi. Favqulodda moliyalashtirish rejasi esa kutilmagan mablag'lar tanqisligi yuzaga kelgan hollarda zarur choralarni oldindan belgilash imkonini beradi. Likvidlik riskini doimiy monitoring qilish, pul oqimlarini prognozlash va raqamli tahlil vositalaridan foydalanish esa ehtimoliy muammolarni erta aniqlash hamda tegishli boshqaruv qarorlarini o'z vaqtida qabul qilishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklari likvidligini tartibga solish ko'p omilli jarayon bo'lib, uning samaradorligi ichki boshqaruv mexanizmlari va tashqi iqtisodiy sharoitlarning o'zaro ta'siriga bog'liq. Bank likvidligini mustahkamlash uchun aktivlar va majburiyatlar muddatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash, barqaror resurslar bazasini shakllantirish, kredit portfeli sifatini nazorat qilish va likvidlik risklarini o'z vaqtida baholash zarur. Shuningdek, prudensial talablarni bajarish, stress-testlar va raqamli monitoring tizimlarini takomillashtirish banklarning moliyaviy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu mexanizmlarni o'zaro uyg'unlashtirish tijorat banklarining majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish qobiliyatini mustahkamlash va bank tizimiga bo'lgan ishonchni saqlashning muhim sharti hisoblanadi.